

Milan Chytrý (editor): Vegetace České republiky 2. Ruderální, plevelová, skalní a suťová vegetace

Tak jsem šel ohehdy kolem Svratky a vedle cesty nádherně žlutě kvetly chumáče vlaš-tovičníku. Při bližším pohledu jsem rozpoznal svěží lístky bršlice, zubatou kopřivu a dosud poněkud přikrčenou měrnici černou; víc moje paměť nezachovala. Hned jsem začal přemýšlet, co by to mohlo být za rostlinné společenstvo, avšak tušil jsem pouze hrubé obrysy. Náhoda tomu chtěla, že jsem měl na stole k recenzi přichystaný druhý díl ambiciózního projektu čtyřsvazkové monografie Vegetace České republiky, který právě vyšel v Nakladatelství Academia. Je věnován dalším dvěma velkým skupinám, vegetaci synantropní a vegetaci skal a sutí.

Jde o skutečně obsáhlé dílo, na více než 500 stranách je jednotným stylem pojednáno 119 základních jednotek – asociací fytoocenologického způsobu členění vegetace. Práce na tomto přehledu se účastnilo několik hlavních autorů, většinou autorek (největší díl práce odvedly D. Láníková a Z. Lososová). Na jednotícím pojetí a vůbec celkové koncepci má zásluhu editor publikace M. Chytrý, který také napsal zajímavé úvodní stati. V knížce na první pohled upoutají kvalitní barevné fotografie vystihující vzhled každého společenstva a zobrazující jeho charakteristické druhy. Zaujímou také mapky doloženého a předpokládaného rozšíření v České republice.

Svou formou tento přehled vlastně představuje komentovaný katalog rostlinných společenstev. Stručnost je zde výhodou, každé společenstvo nejnižšího řádu (asociace) zabírá přibližně tři strany, což je umožněno i rozsahem textu a velikostí písma, které je zřejmě nejmenší rozumně možné (pro někoho ovšem s použitím mírně zvětšující lupy). Kniha vyniká uměrenou grafickou úpravou, tiskové provedení je perfektní. Bez problémů ji lze vzít do

terénu a prověřit tak úplnost svých znalostí, alespoň pokud se fytoocenologické klasifikace vegetace týče. Pro ty, kdo nepotřebují jít do velkých podrobností, se nabízejí podrobné popisy vyšších hierarchických jednotek – tříd a svazů. Každé společenstvo má svůj jedinečný, hierarchii systému odrážející kód. Pro synantropní vegetaci začíná písmenem X, pro skalní a suťovou písmenem S, což odpovídá označování použitým pro analogické biotopy Natura 2000.

Popisy asociací začínají zmíněným kódem, latinským a českým názvem a rámečkem s nomenklatorickou informací, druhovou charakteristikou a z konceptuálního hlediska klíčovou částí celého díla – formální definicí asociace (o tom viz dále). Hlavní text sestává z popisu struktury a druhového složení společenstva, jeho stanoviště čili vazby na určitý soubor podmínek prostředí, dynamiky a managementu čili genetických a dynamických souvislostí, celkového rozšíření i v ČR a zpravidla končí hospodářským významem a ohrožením. U některých asociací jsou rozlišeny varianty, avšak tento přehled už nepracuje s jinými podřízenými kategoriemi (subasociacemi). Každý popis doplňuje stručný anglický souhrn. Důležitou součástí knihy jsou syntetické tabulky, ze kterých jsou dobře patrné vazby druhů na rozlišené asociace, a krabicové diagramy umožňující porovnat asociace z hlediska vazby na podmínky prostředí.

Nakolik mohou být tyto diagramy případně upřesněny, napovídají mapky rozšíření jednotlivých asociací v ČR. U mnoha z nich je v popisku standardně uvedeno „existující fytoocenologické snímky dávají dosti neúplný obraz skutečného rozšíření asociace“ a text pokračuje sdělením, rozšíření kterého diagnostického druhu dané

asociace je v mapce dále vyneseno. To ukazuje na dvě skutečnosti týkající se zejména synantropní vegetace: jednak že přes značné úsilí fytoocenologů minulých desetiletí je stále málo prozkoumána, jednak že většinou netvoří ostře vymezená a druhově nasycená společenstva. Jde spíše o chaotickou mozaiku různě typicky vyvinutých porostů – tedy nikoli o stabilní společenstva určovaná převážně přírodními podmínkami. Velkou roli hraje narušování člověkem, takže často převládá jen jeden druh – ten, který dokáže uvolněné místo rychle kolonizovat a vytvořit dominantní populaci. Tato nestabilita a nevyhraněnost představuje pro fytoocenologii dosti tvrdý oříšek.

Způsobů rozlousknutí je několik, jak se čtenář může dozvědět v úvodním textu o vymezení vegetačních jednotek. Příkladem úspěšného řešení je tzv. deduktivní metoda vytvořená začátkem 70. let právě pro účely klasifikace synantropní vegetace významným českým fytoocenologem K. Kopeckým. Deduktivní metoda se nepokouší rozkouskovat veškerou vegetaci do klasických asociací definovaných specifickými kombinacemi ekologicky a často i fytogeograficky vyhraněných druhů. To lze jen v malém počtu případů. Zbytek vegetačního kontinua je podle deduktivní metody od asociací odvozen, představuje jejich nedostatečně vyvinuté (tedy druhově nenasyčené) zárodky. Ačkoli se deduktivní metoda přímo nabízí, autoři nového přehledu vegetace se raději přidrželi klasického konceptu, zřejmě především z důvodu konzistence celého díla.

Smyslem této monografie je kriticky revidovat dosavadní poznatky o fytoocenologickém členění vegetace ČR a na souboru velkého množství shromážděných dat prověřit platnost stávajících asociací za použití metody Cocktail (Bruehl 2000). Ta byla vyvinuta teprve v posledních 10 letech a pracuje ve dvou relativně nezávislých fázích. Základem je tabulka fytoocenologických snímků analyzovaná coby statistický soubor. Nejprve v ní fytoocenolog zformuje skupiny diagnostických druhů, což jsou malé skupiny (typicky čtyř nebo pěti) druhů, které se průkazně nejčastěji vyskytují pospolu. Měly by reflektovat určité podmínky prostředí včetně lidského vlivu. Diagnostické skupiny druhů pak autor použije při formálním definování asociace, kdy jsou kombinovány pomocí logických operátorů (AND, OR, NOT) až do vytvoření definice, která nejlépe vystihuje danou asociaci včetně jejího rozšíření a odlišení od podobných asociací. Významnou úlohu zde hraje expertní úsudek – znalost jak dosavadního členění vegetace, tak přírodní reality. Obrovskou výhodou formální definice a vlastně průlomem v dosavadním bádání je, že klasifikace každého kousku vegetace nezávisí na subjektivním posouzení – rozhodnutí totiž už provedl autor definice.

Pokud by vše fungovalo takto ideálně, fytoocenologie by přišla o jeden zajímavý

1 Příklad ruderální vegetace – společenstvo *Carduo acanthoidis*–*Onopordum acanthii* na opuštěných agrárních terasách v Ječmeništi na Znojemsku. Foto Z. Lososová

aspekt. Velkou svízeli je zmíněná nemožnost definovat mnoho jasně rozlišitelných vegetačních typů pomocí skupin diagnostických druhů. Součástí definic tak musí být i přítomnost dominant, bez nichž tyto asociace jednoduše není možné rozlišit. Ačkoli snahou autorů Vegetace ČR je používat pokud možno pouze skupiny diagnostických druhů, většina asociací synantropní a skalní vegetace musela být definována výhradně nebo hlavně pomocí dominance jednoho či několika málo druhů. To bohužel narušuje jinak dobře promyšlený koncept, tak hezky fungující zejména u přírodní vegetace (srovnej s prvním dílem). Moderní fytoecologie zde ztrácí svůj hlavní nástroj a neliší se od příbuzných přístupů ke klasifikaci vegetace, založených právě na dominantách.

Největší nepříjemnost z toho vyplývající spočívá v tom, že rostlinných společenstev definovaných pomocí dominant lze vytvořit různé velké množství. Rozhodnutí, zda mít v přehledu raději mnoho úzce pojatých, málo široce pojatých, nebo spíše méně zřetelně rozlišitelných asociací, závisí zcela na vkusu a povaze badatele. Druhý díl Vegetace ČR by tak mohl mít dvojnásobný (čtyřnásobný...) nebo poloviční (čtvrtinový...) rozsah. Autoři publikace to přiznávají s tím, že předkládají jen jednu z mnoha možných variant. Knihu je tedy nutno vnímat jako výsledek kombinace tří faktorů: dlouhé tradice třídění vegetace

podle jejího druhového složení; osobního a nikoli nezpochybnitelného úsudku autorů; úsudku ovšem podloženého statistickou analýzou nasbíraného materiálu a také znalostí analyzované vegetace.

Monografie Vegetace České republiky je přehledem, jehož význam pro obor je jednoznačný – podobnou syntézu je možno uskutečnit jen po delším období rozvoje

2 Plevelové společenstvo *Lathyro tuberosi-Adonidetum aestivalis* na okraji obilného pole u Veselky u Brna.

Foto D. Láníková

a následné konsolidace (oboje se přitom nijak vzájemně nepodmiňuje). Velkou a nikoli samozřejmou výhodou je použitelnost pro praxi, zejména v ochraně přírody. Formalizovanou klasifikaci může pomoci počítačového programu udělat i neodborník. Za použití odpovídajícího dílu Vegetace ČR se pak může srozumitelnou formou dočíst o vlastnostech daných společenstev. Vědět, s čím pracujeme, je základem každého porozumění. Tato monografie to umožňuje i mimo úzký okruh fytoecologů – specialistů. Nejde jen o záchranu ohrožených druhů a vegetačních typů, v případě synantropní vegetace existuje i protipól – invazní druhy a jejich společenstva. O jejich reálných vlivech v naší přírodě snad není pochyb.

Mimochodem, to vlašovičnickovo-bršlicové býlí od řeky se mi ani podle knihy nepodařilo pojmenovat úplně přesně, ale dospěl jsem alespoň na úroveň svazu.

Academia, Praha 2010, 524 str.

Cena 565 Kč

Jan Robovský

RECENZE

Alena Hadravová: Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka

V r. 2008 vyšla nevšední publikace, která je natolik zajímavá a dobře zpracovaná, že je až s podivem, že dosud nebyla v Živě představena. A protože vím, jaký kladný ohlas vzbudila u přírodovědně zaměřených kolegů, myslím si, že i opožděné upozornění na tuto knihu má smysl.

Zahrnuje malou část rozsáhlé latinské encyklopedie, kterou napsal český autor Pavel Žídek v 15. stol. Celá encyklopedie se zachovala všehovšudy v jediném exempláři v Krakově a autorka z ní vybrala a pečlivě přeložila části o živočišstvu a stromech. Čtenář ovládající latinu zde ale najde tyto pasáže i v originálním jazyce, což je nejlepší postup z hlediska přesnosti překladu. Pavel Žídek každou skupinu (např. ptáci, létající tvorové, ryby, čtyřnožci, plazi, červi, stromy) nejprve charakterizuje a pak předkládá komentovaný výčet vybraných skupin. Je to čtení nevšední – na jedné straně vidíme, že některé organismy a mýtická stvoření jsou zcela vybájené, jiné zjevně vycházejí z reálných vlastností, i když je často těžké je v převaze „dobové fikce“ odhalit nebo ocenit. Některé popisy jsou vyloženě úsměvné, pohádkové až dětsky naivní – ale vlastně také značně poučné. Můžeme si třeba uvědomit, kolika vědomostmi o organismech dnes disponu-

jeme, ale také to, že mají historicky podobné naše poznání pramení z pozorování přírody a zkušeností na základě těchto pozorování. Když se však hlouběji zamyslíme, zjistíme, že i velká část současných informací jsou „učebnicové pravdy“ vznikající

přepisem už několikrát přepsaných knih, takže jsme je již dlouho neproověřovali aktivním sledováním přírody za humny, v zoologické zahradě nebo aspoň na zahradě u babičky. Bez těchto moderních zprostředkovaných „pravd“ (třeba jak vypadá velryba, že bobr nežere ryby nebo že všichni savci mají 7 krčních obratlů) bychom ale možná nakonec stále věřili v jednorožce, kentaury a další stvoření.

Text encyklopedie doplňují stylové ilustrace z různých rukopisů, čímž kniha získává osobitou a velice atraktivní grafickou podobu. Žídkova encyklopedie dále obsahuje biografické/faktografické údaje o samotném autorovi a A. Hadravová jeho dílo poutavě hodnotí z jazykové stránky i přínosu ve srovnání s ostatními autory té doby, předchůdci nebo následovníky. Jde tedy o knihu jednoznačně výjimečnou – záměrem, grafickou úrovní a mírou pečlivosti, která jí byla věnována.

Mám řadu kolegů přírodovědců a mnozí z nich dějinám přírodních věd příliš neholdují. Buď je tato problematika nezajímá vůbec, anebo na její studium a sledování prostě nemají čas. O to více mě překvapilo, že si mnozí z nich tuto knihu přečetli a velice se jim líbila. I to dokazuje, že vydání publikace bylo chválným literárním počinem.

Academia, Praha 2008, 544 str.

Cena 545 Kč

